

On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayetinde Samirîler

Mehmet Akif Erdoğan*

Samirîler¹, Yahudiler ve Karaylardan farklı olarak, Orta Doğu'nun kadim halklarından biridir. Bunlar, Yahudileri, Musa'nın idaresinde Mısır'dan çıktıktan sonra altından yapılmış olan buzağıya tapmaya teşvik eden kişiye (Harun b. Cafer) mensup olanlar olarak tanımlanır.² Kökenleri ve tarihleri, halâ karanlıktır. Bunlar İsa peygamber gelmeden birkaç yüzyıl önce Yahudilik ile bağlantılıydılar. Kuran'da isimleri geçer.³ Bunları, Avrupa'ya tanıştıran ilk kişi on altıncı yüzyıl İtalyan seyyahı Pietro della Valle (1586-1652) olmuştur.⁴

Yahudiler ile Samirîler arasında dini farklılıklar olduğu pek çok yazar tarafından

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, aerdogru@gmail.com ORCID: 0000-0003-0647-519X

1 Kendisini Yahudilik ile kimliklendirmeyen İsrail halkının bir kısmına verilen isimdir (S. Noja Nosedá, "al-Samira", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, s. 1044). Samirîlerin ortaya çıkış hakkında farklı bir yorum yapılmıştır: 'İran hükümdarı Kuroş, Babil'de esaret hayatı yaşayan Yahudilerin memleketlerine dönerek mabetlerini yeniden yapmalarına müsaade etti. Sürgünden dönenler memleketlerinde buldukları putperestlerle savaşıarak yeni bir Yahudi cemaatinin doğmasını sağlamışlardı. İçlerinden bir kısmı da *Samariye*'ye çekilerek oradaki yabancılarla kaynaşıp *Samiri* adını almışlardır'. Bk. "Yahudiler", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 13, 1997, s. 340.

2 Mahmut Salihoglu, "Samirîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 36, İstanbul 2009, s. 80; B. Heller-A. Rippin, "al-Samiri", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden, s. 1046.

3 Altın buzağı hikâyesi Kuran'da iki yerde geçer (VII/146-153; XX/84-96). El-Samiri (Harun b. Cafer), Yahudi dininden biraz farklı bir Ben-i İsrail ailesinden gelmektedir. Başka insanlarla ticaret yapması yasak edilmiştir. (Bernhard Heller-Ahmed Ateş, 'Samiri', *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 10, 1997, s. 147). Son temsilcileri Nablus'ta oturmaktadırlar. Yahudilerle yanyana yaşamalarına rağmen mezhepçe onlara muhaliftiler. Davud Ailesi'ne sadakati kabul etmiyorlar. İslamiyet ile Samirîlik arasında pek çok benzerlikler (Kelime-i şehadet, Bismillah, secde, Fatiha, abdest, gusül) vardır. Filistin'in Araplar tarafından fethinden sonra Arami lehçesini terk ederek, Arapça konuşmaya başladılar. Samiri edebiyatı oluştu. Samerra şehri bunların merkezi oldu. Suriye ve Mısırda çok eski zamanlardan beri yaşıyorlardı. On altıncı asrın sonlarında Mısır'da Samiri cemaatleri vardı. 1611'de Della Vella, Şam'da Samiri kitabeleri bulunan güzel bir havra ile kendisine ilk İbrani-Samiri *Kıtab-ı Mukaddes*'ini ve Samiri *Targum*'unu göstermiş olan bir miktar Samiri bulmuştur. Karaylar ve Yahudiler ile aralarında inanç farkları (takvim gibi) vardır. Bk. M. Gaster, "Samirîler", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 10, 1997, s. 148, 159).

4 Nosedá, agm., s. 1044. 1624 yılında son haham Pinehas b. Eliazar b. Aaron öldü.

belirtilmiştir.⁵ Bazı Batılı yazarlar, Samirîliği, en eski Yahudi mezhebi olarak kabul ederler.⁶ Haçlılar, Samirîler ile ilgili kayıt bırakmamasına rağmen, Ortaçağ Arap kaynakları, Samirîleri zikrederler. Örneğin, Nablus'un köylerinden biri olan *Beyt Mama* köyü, bir Samirî köyü idi. Cizyeleri kişi başına 10 dinardı. Halife el-Mütevekkil'e durumu şikâyet ettiler ve cizyeleri 3 dinara düşürüldü.⁷ Ortaçağ seyyah ve coğrafyacıları (Yakut, Mesudî, İstahrî, el-Birunî gibi), Samirîlerin Nablus'ta⁸ oturduklarını ve Gerizim Dağı'na hacca gittiklerini; Yahudilerin bunlara saygı gösterdiklerini yazarlar. Remle'ye bağlı *Dacun* Kasabası da Samirîler ile meskündü. Eski bir Filistin şehri olan *Yubna* Kasabası'nda Samirîler çoktu. Nablus, bir Samirî şehriydi. Burada Araplar ve Acemler ile birlikte otururlardı. Ticaret yapmak veya başka amaçlarla Nablus'tan ayrılmazlardı. Nablus'ta 1225 tarihli büyük bir camileri vardı ki, ona *el-Kuds* derlerdi.⁹ Yahudi seyyah Benjamin Tudela, 1163 yılında Filistin'i ziyaret ettiği zaman, Nablus'ta Yahudi cemaatinin olmadığını, yaklaşık 100 Samirînin yaşadığını yazar. Ayrıca, Şam'da 400 Samirî'nin Karaylar¹⁰ ile birlikte, birbirleriyle evlenmeleri yasak olmasına rağmen, barış içinde yaşadığını söyler. Yine, Yahudi seyyah Meşullam b. Menahem, Memlük idaresi altında, 1480'de Kahire'de Yahudi ve Karaylardan farklı olarak 50 Samirî ailesinin bulunduğunu ifade etmiştir.¹¹ Memlük döneminde Samirîler, Nablus'taki Reis el-Samira'nın idaresi altındaydılar.¹² Samirîler, on üçüncü yüzyılın ortalarında

5 Bu farklılık ve ihtilaflar için bk. Gerard Ludlow Hallett, *Samaritans and Other Sermons*, Londra 1872; Fehrullah Terkan, 'The Samaritans (el-Samirîyyun) and Some Theological Issues Between Samaritanism and Islam', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XLV, S. 2, Ankara 2004, s. 155-192. İngilizce *Samaritan* kelimesi Yunanca'dır. İbraniccesi, *Şomronim*'dir.

6 James Alan Montgomery, *The Earliest Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, Philadelphia 1907.

7 Guy Le Strange, *Palestine under the Moslems*, 1890, s. 414.

8 On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Nablus'ta yaşayan Samirîler hakkında bk. John Mills, *Three Months' Residence at Nablus, and An Account of the Modern Samaritans*, Londra 1864.

9 Le Strange, *Palestine under the Moslems*, s. 74, 484, 305, 484, 511, 512, 513.

10 Yahudi mezhebi. 1099'da yapılan Birinci Haçlı Seferi, Filistin ve Suriye'deki Karayların faaliyetlerini bitirmiştir. Bunların eğitimlilerin bir kısmı İstanbul'a, bir kısmı ise Kahire'ye kaçımıştır (L. Nemoy, "Karaites", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden, s. 604). On altıncı yüzyılda Şam'da Karayların mevcut olduğu belgelenebiliyor. Şam'ı tamamen terk etmemişlerdir.

11 Montgomery, *age.*, s. 137.

12 C. E. Bosworth, 'Christian and Jewish Religious Dignitaries in Mamluk Egypt and Syria: Qalqashandi's Information on Their Hierarchy, Titulature, and Appointment', *IJMES*, 3/2, 1972, s. 210. Yahudiler ise Nagid (Reis el-Yahud'un idaresindeydiler).

Şam'da “geniş bir sahada edebi ve ilmi faaliyette” bulundular.¹³ Kendilerine mahsus dinî eserleri mevcuttur.¹⁴

Osmanlılar, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Şam şehrini ele geçirmesiyle birlikte, ilk olarak, Samiriler ile karşılaştılar ve böylelikle Osmanlı bürokrasisine Samirî (çoğulu: *Sumarâ*¹⁵) kelimesi girdi. Osmanlı hukuku açısından “ehl-i kitap” sayılmaları nedeniyle, Yahudilerden farklı bir “dini cemaat” olarak kabul edildiler.¹⁶

Modern araştırmacıların çoğu, Filistin ve Suriye topraklarında yaşayan Samirîlerin farkındadır.¹⁷ Ancak, Osmanlılar dönemindeki tarihleri henüz aydınlatılmamıştır.¹⁸

13 Gaster, agm., s. 163. Muvaffaküddin Ebi Yusuf Yakub b. Ebi İshak b. Ganaim b. Katari, tabip idi. İbn Sina'nın *el-Kanun*'unun giriş kısmına bir şerh yazdı. Samerra, bunlar için mukaddes şehir ve Garizim dağı ibadet merkezi olarak kaldı. On dördüncü yüzyılda Şam şehrini bırakarak Samerra'ya (Siçem) yerleştiler. Ebilfeth b. Ebilhasan, 1355'te Arapça olarak Samirî vakayinamesi yazmıştır. Yine, Katari ailesinden Ebulferec b. İshak Nefisüddin, vakayinameyi yazmaya devam etmiştir.

14 Ebulhasan'ın, *Tabbah*'i; Yusuf el-Askeri'nin *Kaf*'isi; Kabaş'ın *Sırr el-Kalb*'i; Ebulfeth'in *Me'lif*'i gib. Bk. Gaster, agm., s. 167.

15 Bir yayında çoğul olarak “Sümerâ” kelimesi kullanılmıştır. Bk. 401 Numaralı Şam Lıvası Mufassal Tahrir Defteri (942/ 1535) I, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2011, s. 15.

16 Yahudilerden ayrı dini-etnik topluluk. Atina, Halep, Beyrut, Trablusgarb, Kahire ve Şam'da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bugün sadece Filistin topraklarında yaşamaktadırlar. 1917 yılında 146 kişiye düşmüşlerdir. 2000'li yıllarda 600 civarında oldukları tahmin edilmektedir. Nablus'ta Kiryat Luza'da ve Tel Aviv yakınlarındaki Holon'da ikamet etmektedirler. 2004 yılında vefat eden baş köhen Şalom b. Amram b. Yitzhak'ın yerine Elazar b. Tsedaka (Sadaka) b. Yitzhak geçmiştir. Bk. Mahmut Salihoglu, “Samiriler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 36, İstanbul 2009, s. 80. 1960'lı yıllardaki nüfusları için bk. Batsheva Banné, “The Samaritans: A Demography Study”, *Human Biology*, C 35, S. 1, February 1963, s. 61-89. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Nablus'ta 29 Samirî hane var iken, aynı yüzyılın sonuna doğru 20 haneye düşmüşlerdir. Bk. Şit Tufan Buzpinar, “Nablus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006, s. 266. Samiriler, Osmanlı dönemini, kötü bir dönem olarak tanımlarlar. Birçok Samirî Ailesi İslam'ı benimsemiş, Nablus'taki ünlü Samirî aileleri, Şahşir, Yaiş ve Meslemeni gibi, Müslüman olmuşlardır. Bk. Hussein Ahmad Yousef, İyad Barghouti, “Minority under Occupation the Sociopolitics of the Samaritans in the Palestinian Occupied Territories”, *Mecelle-i Camia-ı en-Necah li'l-Ebhas*, III/10, 1996, s. 38.

17 Bernard Lewis, “The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of the Great Britain and Ireland*, No: 3/4, October 1951, s. 146. Dipnot: 1. Osmanlı dönemi Ortadoğu tarihi üzerine çalışan bir kısmı tarihçilerin Samirîleri fark etmedikleri görülüyor. Jane Hathaway, Osmanlıların Arap topraklarını fethiyle birlikte çoğu yerleşik Yahudi'nin *Mustarab* olarak adlandırıldığını Arapça konuşan Yahudiler olduğunu, ama İspanya'dan kovulan Yahudilerinde bu topraklara yerleştirildiğini, tüccar, sarraf, hekim ve kumaş boyama ustası olarak çalıştıklarını yazar. Bk. Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 39.

18 Samirîlere ilgi duyan Osmanlı tarihçilerinden biri Mütercim Asım Efendi'dir. Kendisi, 1804 yılında onlarla ilgili olarak şu bilgiyi veriyor: “Ben-i İsrail kabilelerinden bir kabileye mensup veya

Şam Sancağına ait bir *mufassal* defterde Şam merkezde yaşayan 60 kişilik küçük bir Samirî cemaatinden söz ediliyor.¹⁹ *Beyt-i Lihye Samirîleri* olarak yazılan Şam Samirîlerinin nüfusu, on altıncı yüzyılda, 50-60 haneyi (250-300 kişi) geçmemiştir. Bunlar hem Memlûkler döneminde hem de Osmanlılar idaresi altında, kilise işlerinde görevlendirildiler. Reisleri, Nablus şehrinde ikamet ederdi. Şam'da bir vekili vardı. Çoğunluğu kâtiplik işiyle görevliydi.²⁰ Şam'da yaşayan Samirîlerin yanısıra, Prof. Bernard Lewis, Nablus ve Gazze'de, küçük Samirî cemaatlerini tespit etmiştir. Gazze'de 1525-1557 yılları arasında, 28 haneden 18 haneye düştüler. Nablus'ta ise 1533 yılında 29 hane iken, 1549 yılında 34 haneye yükseldiler.²¹

Şam Samirîleri hakkında özel bir araştırma yapmış olan Reinhard Pummer, Şam şehrinin Samirî diasporasında özel bir yeri olduğunu söyler. Nablus'ta takibata uğrayan Samirîler, Şam'a kaçmışlardır. Şam'ın Müslüman idarecileri baskı yapınca, çoğu İslam'ı benimsemiştir. Zira Şam, hekimler için uygun bir çalışma yeriydi. Eyyübîler döneminde iki Samirî hekim, biri Baalbek'te, diğeri de Şam'da olmak üzere, vezirliğe kadar yükselmişlerdir. Pummer, Şam Samirîleri ile ilgili mevcut bilgilerin 10. yüzyıla kadar geri gittiğini söyler.²² Yine, bunların Ortaçağlarda Şam'da âlim ve kâtip olarak çalıştıklarını; Samerra'dakinden farklı özel bir ayin

bir yere bağlı olan biridir. İsmi Musa'dır. Kuyumculuk sanatında çok başarılıydı. Ben-i İsrail Mısır'da iken, akrabalarından altın, gümüş, pırlanta gibi değerli ziynet eşyalarını toplamış, sahiplerine iade etmemiştir. Ben-i İsrail'in Mısır'dan göç etmesi nedeniyle bu değerli madenler kendisinde kalmıştı. Kendisi Mısır'a geri döndü. Bunları eritti ve altından bir buzağı heykeli yaptı. Daha önce, Cebrail, Hz. Musa'yı konuşma yerine (Tur-ı Musa) davet etmek amacıyla 'Hayat Beygiri/Feres el-Hayat' isimli güzel yürüten bir at kılığna girmesi Samirî'nin gözünden kaçmadı. Samirî bu anlaşma yerinde bu atın bastığı yerden bir parça toprak alıp saklamıştı. Bu topraktan düzdüğü buzağı heykelinin üzerine bir miktar saçtı. Allah'ın izniyle, bu cansız heykel, canlanıp göründü. Hazırlanışı gerçeğince ses arkadaşı oldu. Allah göstermesin, Allah'ın şekil olarak görüldüğü inansıya (hülul), aldatarak, Ben-i İsrail'in derin düşünmemesiyle, nazlanıp, ökiüz kılı meselesine uygun olarak, kötü eşeği, bu buzağıya tapması yoluna sevk ederek, Dünya ve Ahiret'te azap kazandı. Bu melun, Firavun'un Ben-i İsrail'in çocuklarını öldürdüğü yıl doğdu. Annesi gizlice meşelik dağda bulunan bir mağarada onu doğurmuştu. Allah'ın emriyle, Cebrail onu terbiye etti, bu mağarada yetiştirdi, büyüdü. Sonra kabilesine katıldı. Varlığını gösterdi. Son derece zeki idi. Cebrail'in sayesinde bilimler alanında uzmanlaşmıştı. Allah'ın yardımına kavuşulmadıkça, kurtuluşa erilemeyeceği; hidayet nurunun ise sadece Allah'tan geleceği için şairler şu güzel şiiri yazmışlardır: 'Çocuğum kaderinde soylu oluşu yazılmadıysa, terbiye edenin çabası boşa çıkacak, ona bağlanan ümitler de yok olacaktır, Bak işte Cebrail'in terbiye ettiği Musa kâfir, Firavun'un terbiye ettiği Musa ise peygamber olmuştur. Bk. Asım Efendi Tarihi, C 2, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2015, s. 960-962. (Sadeleştirme tarafımdan yapılmıştır).

19 401 Numaralı Şam Lıvası Mufassal Tahrir Defteri (942/ 1535) I, s. 13, 15.

20 Muhammed Adnan Bahit, *On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayeti*, çev. M. Akif Erdoğan, İstanbul 2017, Er Yayıncılık, s. 50, 111.

21 Bernard Lewis, "Studies in the Ottoman Archives I", *BSOAS*, 16/3, Londra 1954, s. 476.

22 Reinhard Pummer, "The Samaritans in Damascus", *Samaritan, Hebrew and Aramaic Studies*, ed. Moshe Bar-Asher and Moshe Florentin, The Bialik Institute, Kudüs 2005, s. 1-16.

ritüelleri olduğunu; bu ayınler ilgili bilgilerin 15. ve 16. yüzyıl el yazmalarında bulunduğunu belirtir. Şam, hem Samiriler hem de Yahudiler için bir toplanma yeri idi. Şam'da Karay ve Yahudi sinagogları mevcudiyeti zikredildiği halde, Arap kaynaklarının Samirî sinagogu hakkında bilgi vermediğini belirtir. On altıncı yüzyıl ortalarında, Guillame Postel'e göre, Şam ve Nablus'ta 60 Samirî ailesi vardı. Seyyah Henry de Beauvau, 1604'te, Şam'da sadece dört ailenin kaldığını belirtir. 1625-1626'da Thomas Davis, Şam'da sadece bir Samirinin kaldığını yazar.²³

Bu cemaat hakkında en ciddi çalışmalardan birini yayımlamış olan James Alan Montgomery'e göre, 1538 yılında baş kohen ve oğlu ile birlikte, çok sayıda Samirî, Şam'dan Nablus'a geri dönmüşlerdir. 1584 yılında ise baş kohenin Şam'da kaldığını biliniyor. Bunların Avrupalılar ile yazışmaları 1590 yılında başlamıştır. Mezheplerinin siyasi ayrıntılarını açıklamamışlar, ama İsmaililer²⁴ tarafından zulme uğradıklarından söz etmişlerdir. Avrupa'daki dindaşlarından, ısrarla sadaka talep etmişlerdir. Osmanlıların bunlar ile ilk kötü münasebeti, IV. Mehmed zamanında, (1648-87) bunlar üzerinde baskı kurmaya çalışması ve topraklarını özellikle sularını müsadere etmek istemesiyle başlamıştır. I. Mahmud döneminde, ibadet yapmak için Gerizim Dağı'nda bir parça araziyi paraları karşılığında satın almışlardır.²⁵

1596/1597 tarihli Şam Mufassal Defteri'nde, Şam Samirî cemaatinin erkeklerinin isimleri yazılmıştır. Bunların nüfusu, yirmi hane ve altı mücerred olarak belirtilmiştir.²⁶ Bu yaklaşık 120-130 kişilik küçük bir cemaat anlamına gelir. Bunların Şam'ın *Beytü'l-Lihye Mahallesi*'ne bağlı oldukları belirtilmiştir.

Şam Samirileri ile ilgili özel bir vergilendirmenin yapılmadığı görülüyor. Hâlbuki Şam Kanunnâmesi'ne göre, Kudüs'e Kamame'yi ziyarete giden Yahudilerden "himaye"²⁷ adı altında her bir Yahudi'den altı akça, tüccar Yahudilerden beş akça, her bir Yahudi hanesinden 80 akça *cizye* (kırk para) ve ünlü *nahıra*²⁷ vergisi alınırken, bunlardan herhangi bir isim altında özel bir vergi alınmaması ilgi çekicidir. Safed'de yaşayan *Evlad-ı Yakublar* vergi öderken, bunların ödememesi, herhalde sayılarının azlığı ile ilgili olmalıdır.

23 Pummer, agm., s. 16, 17.

24 Şia'nın aşırı bir kolu olan Yemen İsmailileri.

25 Montgomery, age., s. 139.

26 *Defter-i Mufassal-ı Liva-yı Şam-ı Şerif el-Cildi Evvel*, No. 195, yaprak: 87a, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Ankara.

27 Hayvan boğazlama vergisi.

Şam Samirîlerinin, bu dönemde, Osmanlı idaresi ile ciddi bir sorun yaşamadığı anlaşılıyor. Mütevaffâ Uriel Heyd, *mühimme defterleri* arasında 10 Ekim 1565 tarihli, Şam beylerbeyiliğine hitaben yazılmış bir ferman keşfetmiştir. Bu fermanla, Samirî cemaati üyelerinin bir çeşit hile ve dolandırıcılık yaparak Müslümanların mallarını kaybetmelerine neden oldukları; reaya ve fellah'ın bunlardan korktuklarını belirtilmiştir. Bu nedenle, Müslümanlar ile ilgili kâtiplik işlerinde bunların çalıştırılmamaları Şam beyinden istenmiştir. Bu konuda birkaç ferman daha yazılmasına rağmen, Samirîler, hükümet işlerinde çalıştırılmıştır. Zira bunlar hem Arabî yazıyı hem de zor bir yazı olan *siyakat*'ı hem de defter tutmayı biliyorlardı. Sübaşı ve eminler bunları yanlarına kâtip olarak aldılar. Ancak, bu topluluk “*şerir ve müfsid*” olduğundan çeşitli hile ve desiselerle Müslümanların mallarını ellerinden aldılar. Bundan sonra Müslümanlar ile ilgili işlerde istihdam edilmemeliydiler.²⁸ Müslümanlar gibi giyindikleri içinde suçlandılar.²⁹ Samirîlerin, Şam'da vakıf kurduklarına dair³⁰ bir bilgi varsa da şüpheyle karşılanmalıdır.

Osmanlı idaresi ile ilgili işlerde Müslüman erkek isimlerini kullandıkları görülüyor. Daha önceleri isimlerini *Kıtab-ı Mukaddes*'ten alıyorlardı. *Gazal, İbrahim, Server, Abdullah, Sadaka, Ebulhasan, İsmail, Yusuf, Yakub, İshak, Müslim, Hanefi, Ebulfeth, Mercan ve Şems* gibi Müslüman erkek isimlerini kullandıkları belgelenebiliyor.³¹ *Sadaka* isminin çok eski (Munacca'nın oğlu *Sadaka*³², hekim, Arap şairi) ve yaygın olduğu anlaşılıyor. Şam'ın çok dinli ve çok kültürlü yapısı içinde Samirîler, her ne kadar sayıları az olsa da Osmanlı idaresi tarafından Ermeniler, Yahudiler ve Müslümanların yanı sıra, Şam'ın eski cemaatlerinden biri sayılmışlardır. Bilindiği gibi, Şam, on altıncı yüzyılda, hem Avrupa'dan kovulan Yahudileri (*Eşrefç/İşrefç, İskalin, Unnaba*), hem Karadeniz'in kuzeyinden gelen Yahudileri (*Karay/Karait*) hem de Araplaşmış Yahudileri (*Mustaraba*) barındırıyordu. Bunlar içerisinde Mustarib

28 Heyd'in ilk olarak yayımladığı bu belge yeniden yayımlanmıştır. Bk. *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 86.

29 Uriel Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615: A Study of the Firman According to the Mühimme Defteri*, Oxford 1960, s. 172-173. Ayrıca, Pummer, *aynı yazı*, s. 16-17.

30 *Defter-i Mufassal-ı Liva-yı Şam-ı Şerif el-Cildi Evvel*, No. 195, s. 44.

31 Samirîlerce kullanılan yaygın Müslüman isimleri: *Gazal, Salih, Abdullah, Ebi Sürur ve Sa'd*. Bk. John Macdonald, 'The Samaritans under the Patronage of Islam', *Islamic Studies*, I/4, December 1962, s. 93

32 Şam'da el-Melik el-Eşref'in sarayında tabip. 1223'ten az sonra Harran'da ölmüştür. Bu adamın hatırası 1533'te *Sadaka el-Hekim* ismiyle yeniden hayat buldu. On üçüncü yüzyıl ortalarında Samirîler, Şam'da tıp alanında etkin idiler. Ebulhasan b. Gazal b. Ebi Said'in büyük bir kütüphanesi vardı. Onun talebesi İbn Ebi Usaybî, *Tarih el-hukemâ* isimli kitabını ona ithaf etmiştir. Bk. Gaster, *age.*, s. 159, 161, 165).

Yahudileri sayısal olarak diğerlerine göre daha fazlaydı (234 hane). Hem Yahudilere hem Hıristiyanlara (*Nasârâ*) hem de Ermenilere, müstakil mahalle kurma izninin verilmediği görülüyor. Müslümanlar (*Araplar, Kürdler, Aleviler, Türkmenler*), Bab-ı Tuma Mahallesi de dâhil olmak üzere, müstakil mahallerinde yaşıyorlardı. Sayısı otuz ikiye ulaşan eski ve yeni Müslüman mahalleleri, sokaklardan oluşuyordu. Cemaat olarak yazılan Şam Nasara cemaatinin de on bir sokaktan oluştuğunu ve içinde Müslümanların da ikamet ettiğini belirtelim.³³ Gaster, on yedinci yüzyıl başlarında Samirilerin “*mücerret bir halde*” yaşadıklarını ve Yahudiler ile çok az temasta bulduklarını söyler.³⁴

Netice olarak, Şam Samirilerinin, sayıları az olmalarına rağmen, on altıncı yüzyılda, şehirli ve entelektüel oldukları ve Osmanlı idaresine kolayca nüfuz ettikleri anlaşılıyor.³⁵

33 Arap kentleri üzerine çalışmış olan André Raymond, Şam Samirilerinden söz etmiyor. Berada gibi orta büyüklükteki bir nehrin yakınına kurulmuş olan Şam şehrinin “*antik dönemin etkilerini*” taşıdığını söylüyor. Ona göre, Saruca, Kanavat, Suveyka ve Midan Mahalleleri, Suriye, Havran, Filistin ve Hicaz’a giden ticaret yollarının önemine bağlıydı. Şehrin doğu bölümünde Yahudi ve Hıristiyan mahalleri olduğundan dolayı şehir bu yöne doğru büyümedi. Bk. Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1995 s. 147.

34 Gaster, agm., s. 165; Moses Gaster, *The Samaritans: Their History, Doctrines and Literature*, Oxford 1923.

35 Samirilerin tarih ve kültürü üzerine yeni bir kitap yayımlanmışsa da ne yazık ki, ulaşamadım. Bk. Robert T. Anderson, Terry Giles, *The Keepers: An Introduction to the History and Culture of the Samaritans* 2000.

EK 1: 1596-1597 Yıllarında Şam Samirîlerinin İsimleri (Kaynak: *Defter-i Mufassal-ı Liva-yı Şam-ı Şerif el-Cildi Evvel*, No. 195, yaprak: 87a, Tapu ve Kadastro Genel M¼d¼rl¼đ¼ Kuy¼d-ı Kadime Arşivi, Ankara)

Cemâat-i Sumarâ der mahalle-i Beyt¼'l-Lihye (Şam'da)

Gazâl veled-i İbrahim; Server veled-i Abdullah; Sadaka veled-i Ebulhasan; Ebulhasan veled-i Abdullah; İsmail veled-i Yusuf; Yusuf veled-i Yakub *hekim*; İŐhak veled-i Yakub *m¼cerred*; İbrahim veled-i Abdullah; İŐhak veled-i o; Yusuf birader-i o; Yusuf veled-i İsmail *m¼cerred*; İbrahim veled-i Yusuf; İŐhak veled-i Abdullah *m¼cerred*; İbrahim veled-i M¼slim *m¼cerred*; Hanefi veled-i Gazâl; İbrahim veled-i Hanefi; Yusuf veled-i İŐhak; Abdullah veled-i İbrahim; Ebulkasım veled-i Yusuf; Mercan birader-i o m; Abdullah veled-i Sadaka; Yusuf veled-i Yakub; İsmail veled-i Sadaka, Yusuf birader-i o; Şems veled-i Abdullah; Yakub veled-i İŐhak; Hane 20; M¼cerred 6.

Kaynaklar

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/ 1565-1566), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

401 Numaralı Şam Livası Mufassal Tahrir Defteri (942/ 1535) I, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2011.

Asım Efendi Tarihi, C 1-2, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2015.

Bahit, Muhammed Adnan, *On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayeti*, çev. M. Akif Erdoğan, Er Yayıncılık, İstanbul 2017.

Bosworth, C E., “Christian and Jewish Religious Dignitaries in Mamluk Egypt and Syria: Qalqashandi’s Information on Their Hierarchy, Titulature, and Appointment”, *IJMES*, 3/2, 1972.

Buzpınar, Şit Tufan, “Nablus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006.

Gaster, Moses, *The Samaritans: Their History, Doctrines and Literature*, Oxford 1923.

Gaster, M., “Samiriler”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 10, Eskişehir 1997.

Hallett, Gerard Ludlow, *Samaritans and Other Sermons*, Londra 1872.

Hathaway, Jane, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Heller, B. -A. Rippin, “al-Samiri”, *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden.

Heller, Bernhard-Ahmed Ateş, “Samiri”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 10, 1997.

Heyd, Uriel, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615: A Study of the Firman According to the Mühimme Defteri*, Oxford 1960.

Le Strange, Guy, *Palestine under the Moslems*, Oxford 1890.

Lewis, Bernard, ‘The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands’, *The Journal of the Royal Asiatic Society of the Great Britain and Ireland*, No: 3/4, October 1951.

Lewis, Bernard, “Studies in the Ottoman Archives I”, *BSOAS*, 16/3, Londra 1954.

Macdonald, John, 'The Samaritans under the Patronage of Islam', *Islamic Studies*, I/4, December 1962.

Mills, John, *Three Months' Residence at Nablus, and An Account of the Modern Samaritans*, Londra 1864.

Montgomery, James Alan, *The Earliest Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, Philadelphia 1907.

Nemoy, L., "Karaites", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden.

Noseda, S. Noja, "al-Samira", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden.

Pummer, Reinhard, 'The Samaritans in Damascus', *Samaritan, Hebrew and Aramaic Studies*, ed. Moshe Bar-Asher and Moshe Florentin, The Bialik Institute, Jerusalem, 2005.

Raymond, André, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Salihoğlu, Mahmut, "Samiriler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 36, İstanbul 2009.

Terkan, Fehrullah, 'The Samaritans (el-Samirîyyun) and Some Theological Issues Between Samaritanism and Islam', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XLV, S. 2, Ankara 2004.

"Yahudiler", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C 13, Eskişehir 1997.

Yousef, Hussein Ahmad, Iyad Barghouti, 'Minority under Occupation the Sociopolitics of the Samaritans in the Palestinian Occupied Territories', *Mecelle-i Camia-ı en-Necah li'l-Ebhas*, III/10, 1996.